

EKOLOŠKE OSNOVE I ASPEKTI TURIZMA

VLATKO JADREŠIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Science and Arts in Zadar

UDK/UDC:316.7:008
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno: 1993 - 11 - 15
Received :

Pored antropološkog, sociološkog, kulturološkog i ekonomskog bića turizma, ekološko biće (s aspekta zaštite prirode i prostora) ima prvorazrednu ulogu za njegov život i njegovu budućnost.

Kako je prostor i priroda, uz čovjeka, ishodišni i ključni činitelj turističke aktivnosti, to se aspektima zaštite čovjekove sredine treba posvetiti središnja pažnja u istraživanju i razvoju suvremenog turizma. To je tim nužnije kada se znade da je turizam agregat društvenih i ekonomskih funkcija koje u potencijaliziranom obliku izaziva veliki broj negativnih i konfliktnih (vidljivih i prikrivenih) ekoloških posljedica po vlastiti razvoj društva u cjelini.

Zbog svega rečenoga današnji turizam i turizam budućnosti treba promišljati na humanističkim vizijama, odgovornom planiranju, kvalitetnom razvoju i kooperativnosti sociokulturoloških, prostornoekoloških i ekonomskih činitelja.

UMJESTO UVODA

Pismo indijanskog poglavice Seatlea kojim je 1854. odgovorio Velikom bijelom poglavici u Washingtonu, tj. predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država na njegovu ponudu da kupi veliki dio indijanske zemlje.

"Kako se može kupiti ili prodati nebo i toplina zemlje? Takvo što sasvim nam je strano. Mi ne posjedujemo svježinu zraka i bistrinu vode, pa kako ih možete kupiti? Svaki je djelić ove zemlje svet mome narodu. Svaka blistava borova iglica, svako zmo pijeska na riječnom sprudu, svaka maglica u tami šume, svaka majušna buba sveti su u mislima i u životu moga naroda. Sokovi u drveću prožeti su sjećanjima na crvenog čovjeka.

Kada mrtvi bljedoliki odu u šetnju među zvijezde, zaboravljaju zemlju koja im je dala život. Naši mrtvi nikada ne zaborave svoju predivnu zemlju, jer ona je mati crvenog čovjeka. Dio smo zemlje, i ona je dio nas. Mirisave trave su nam sestre: jelen, pastuh, veliki orao - braća su nam. Stjenoviti vrhunci, sočni pašnjaci, toplo ponijevo tijelo i čovjek - sve pripada istoj porodici.

Kada veliki poglavica iz Washingtona šalje svoj glas da želi kupiti našu zemlju, previše od nas traži. Veliki poglavica poručuje da će nam pronaći mjesto na kojem ćemo lijepo živjeti. On će nam biti otac, mi njemu djeca. Razmotrit ćemo tu ponudu da kupite našu zemlju. Ali, neće to biti lako. Ova je nama zemlja sveta.

Ova blistava voda što teče brzacima i rijekama nije samo voda, već krv naših predaka. Ako vam prodamo zemlju, morate se sjetiti da je ova voda sveta, morate reći svojoj djeci da je sveta, da svaki odraz u bistrom jezeru kazuje događaje i uspomene iz života moga naroda. Žubor vode glas je oca moga oca. Rijeke su naša braća, utajuju nam žed. Rijeke nose naše kanue, hrane nam djecu. Prodamo li vam ovu zemlju, morate se sjetiti i učiti svoju djecu da su rijeke naša, a i vaša braća. Zato rijekama morate pružati dobrotu kakvu biste bratu pružili. Znamo da nas bijeli čovjek ne razumije. Njemu je jedan dio zemlje isti kao i bilo koji drugi. On je stranac što dođe noću i oduzme zemlju i sve što mu treba. Zemlja mu nije brat, već neprijatelj, kada je pokori, on kreće dalje. Ostavlja za sobom grobove svojih otaca, i ne mari zbog toga. Oduzima zemlju svojoj djeci i nije ga briga. Grobovi njegovih otaca i zemlja što mu djecu rodi - ostaje zaboravljena. Prema majci - zemlji i prema bratu - nebu odnosi se kao prema stvarima koje se mogu kupiti, opljačkati, prodati poput stoke ili sjajnog nakita. Njegova će pohlepa uništiti zemlju i za sobom ostaviti samo pustoš. Ne znam.

Naš se način života razlikuje od vašega. Od pogleda na vaše gradove crvenog čovjeka zabole oči. To je možda zato što je crveni čovjek divlji i ne razumije stvari.

U gradovima bijelog čovjeka nema mirnog kutka. Nema mjesta na kojem bi se čulo otvaranje lišća u proljeće, ili drhtaj krilca u mušice. Možda zato što sam divlji - naprosto ne shvaćam. Buka mi vrijeđa uši. Što mi vrijedi život ako čovjek ne može čuti usamljeni krik kosoroga ili noćnu prepirku žaba u bari? Ja sam crveni čovjek i ne razumijem mnogo... Indijanac voli meki zvuk vjetra, kad se poigrava površinom močvare, i miris povjetarca, osvježen podnevnom kišom ili borovinom.

Najveće blago crvenog čovjeka jest zrak. Sve žive djeli isti dah - životinje, drvo čovjek. Svim je taj dah potreban. Bijeli čovjek kao da ne opaža zrak koji udiše. Poput nekoga tko je dugo na samrti, imun je na smrad. Prodamo li vam svoju zemlju, morate se sjetiti da nam je zrak dragocjen, da zrak dijeli svoj duh sa svim životom koji održava. Vjetar što je mome djedu dao prvi dah, prihvatit će njegov posljednji uzdah. Ako vam prodamo zemlju, morate je čuvati kao svetinju, kao mjesto na kojem će i bijeli čovjek moći doći da udahne vjetar zasaden mirisom poljskog cvijeća.

Razmotrit ćemo vašu ponudu da kupite zemlju. Odlučimo li da pristanemo, zahtjevat ću da ispunite ovaj uvjet. Bijeli čovjek se mora ophoditi prema životinjama ovog kraja kao prema svojoj braći! Divlji sam i ne razumijem drugačiji život. Vidio sam po prerijama tisuće bufala koje je bljedoliki ostavio, ustrjelivši ih iz jurećeg vlaka. Divljak sam i ne razumijem kako željezni konj iz kojeg suklja dim može biti važniji od bufala, kojega mi ubijamo samo da bismo preživjeli. Što je čovjek bez životinje? Kad bi životinja nestalo, čovjek bi umro od velike usamljenosti duha. Što god zadesi životinje, ubrzo snađe i čovjeka. Sve je na svijetu povezano.

Morat ćete učiti svoju djecu da im je pod nogama pepeo naših djedova. Da bi poštivali zemlju, kazat ćete im da je zemlja bogata životom naših predaka. Morat ćete učiti svoju

djecu isto što i mi učimo svoju - da nam je zemlja mati. Što snađe zemlju, snađe i njenu djecu. Pljune li čovjek na zemlju, pljuje na sebe sama.

Zemlja pripada čovjeku. Čovjek pripada zemlji, to dobro znamo. Sve je u međusobnoj vezi, kao što porodica sjedinjena krvlju. Sve je povezano. Nije čovjek tvorac tkanice života, već samo vlakno u njoj. Što uradi sa tkanicom, čini i sa sobom. Čak ni bijeli čovjek, čiji bog kroči i govori s njime kao prijatelj s prijateljem, neće izbjeći zajedničkoj sudbini. Možda smo ipak braća. Vidjet ćemo.

Jedno znam zasigurno, a to će i bijeli čovjek jednom morati shvatiti: naš bog je isti bog. Možda mislite da i njega možete posjedovati, kao što se spremate da uzmete cijelu našu zemlju. Ali, nećete! On je bog ljudi i njegova milost je jednaka za crvenog i za bijelog čovjeka. Ova je zemlja njemu sve. Oskvrnuti je, isto je što i prezreti njenog stvoritelja. Bijelih će ljudi nestati: možda čak i prije no ostalih plemena.

Prljajte samo svoj ležaj i jedne ćete se noći udaviti u vlastitom izmetu. U svom ćete nestajanju plamtjeti u ognju boga koji vas je doveo ovamo i nekom neobjašnjivom nakanom dao vam vlast nad ovom zemljom i crvenim čovjekom. Takva se sudbina nama čini bijednom.

Ne razumijemo zašto se ubija bufalo, zašto se krote divlji konji, zašto je u dubini šume toliko ljudskog vonja, zašto je pogled na zelene bregove rastrgan žicama što govore.

Gdje su gušćici? Nema ih više. Gdje je orao? Otišao.

Pravom življenju je kraj. Nastupa borba za opstanak."

Ovaj tako emocionalan, snažno nadahnut i opominjući tekst pisan sredinom prošlog stoljeća, dakle kada je turizam u svom suvremenom obliku tek dolazio na svjetsku pozornicu, pravovremeno je upozorenje na sve ono što će ovu osebujnu i mnogoznačnu pojavu zadesiti mnogo kasnije. To je pismo koje za sva vremena i za sva civilizacijska dostignuća govori o sudbinskoj povezanosti prirode i čovjeka i ono je danas - više nego ikada - aktualno za turističku budućnost.

Priroda i prostor, uz čovjeka, dva su povezana i nedjeljiva stožera sve intenzivnijeg turističkog događanja. Snažnom migracijom, međutim, postaju na svojevrsan način sve više ugrožena i izložena svakojakim destrukcijama i konfliktnim situacijama. Ovim tekstom pokušat ćemo proniknuti u činitelje, stanja i sve one negativnosti i nepovoljnosti kojima je priroda i turistički prostor putem različitih potencijalizacija vidljivo ili prikriveno ugrožen i napadnut. Ugroženost prirodnog ambijenta i ekološki sindrom ubraja se danas u jednu od 5 svjetskih kataklizmi (glad, bolest, rat, ekologija i inflacija). Također, kako su priroda i prostor uvjet i determinanta svake turističke aktivnosti, a budući da je turizam jedan od njenih značajnijih zagađivača, našu pažnju usmjerit ćemo i na aspekte zaštite prirodne, tj. čovjekove sredine, ukazujući da je zaštićena (naročito aktivna) u korelaciji s razvojem turizma, a ne njegova suprotnost.¹

¹ Vrlo je poučno što o tome piše markantni turizmolog belgijanac Arthur Haulot u knjizi *Turizam i okoliš*: "mjerama znanstvenog a i političkog karaktera valja postići veću koordinaciju i nesmetanu koegzistenciju između "prirodnog okruženja, kulturnih i etičkih vrijednosti, društvenog i gospodarskog rada, tehničke infrastrukture i turističkog ekipmana". On se zalaže za planski razvoj baziran na principima maksimalne zaštite prirodnog i humanog pejzaža i aktivne borbe za poboljšanje uvjeta odmora suvremenog čovjeka. Pri tom se ne radi o nikakvoj suprotnosti tur. eksploatacije i konzervacije već o uspješnosti načina i modela koji će se primjeniti.

Zaštita čovjekove prirodne sredine i turizam

Turistička kretanja su prvenstveno prostorna pojava. Turistička aktivnost i djelatnost odvija se u prirodi, na slobodnim površinama te u mjestima, pa je prostor temeljna materijalna baza za razrješavanje i korištenje različitih rekreativnih, tj. kulturnih, zabavnih i sportskih potreba. Od osobina, položaja i izvorne ili stečene kvalitete prostora, okoliša i pejzaža ovisi i stupanj njegove društvene i ekonomske aktivnosti te ukupnih gospodarskih efekata koji se tu mogu ostvariti. Prirodni i prostorno-ekološki činitelji (sjetimo se slogana: "sunce i more", primjerice) presudno utječu na odabir pojedine turističke destinacije. Snaga i ljepota zemljopisnog ambijenta, elementarnost, čar prirode, hidrografski elementi, termalni izvori, šume, hortikultura, kvaliteta prostora, izazov turističkog mjesta, ekološka čistoća i čist okoliš, zaštita kopna, vodenih površina i zraka te prirodno i prostorno-kulturnog nasljeđa, esencijalan je element svakog turističkog izbora. Ali ne samo to, ovi činitelji snagom svoje fasciniranosti i posebnosti, utječu i na samu odluku o kretanju i turističkom putovanju, pa predstavljaju daljnji pozitivan čimbenik rasta i razvoja turizma. Od snage istih ovisi snaga, kvaliteta i sam položaj određene destinacije ili turističkog mjesta na razgranatom i sve kvalitetnijem regionalnom, nacionalnom i svjetskom turističkom tržištu.

O snazi tzv. privlačnih faktora S. i Z. Marković u "Osnovama turizma" (1967) na 62. stranici pišu:

"Turizam je dinamična pojava koja se uvijek manifestira u nekom prostoru, koji mora imati privlačnu snagu za ljude željne rekreacije. Zato od kvaliteta prostora umnogome zavisi hoće li turisti posjećivati ovo ili ono područje, u kojoj mjeri, u koje doba i uz koje ekonomske efekte."

Kako su, uz čovjeka, priroda i prostor drugo osnovno ishodište i element u turizmu, i kako su stalno izloženi različitim presijama, devastacijama i destrukcijama, pa se postepeno (po uzoru na ekstraktivnu industriju) troše i nestaju, to onda postoji stalna potreba za njihovom zaštitom i održavanjem. Problem postaje još složeniji kada se znade da opći procesi razvoja društva vezani na procese kontinentalizacije, izazivaju sve jače pritiske na taj - u pravilu kvalitetan ali i ograničen prostor, da tzv. ekonomski resurs sa svojom logikom "komplementarnih prednosti razvoja", u pravilu ugrožava i prijete samoj prirodi i prostornom ambijentu, koji je nezamjenjiv i neophodan ne samo "za turistički razvoj" nego prvenstveno za ljudski život sve ugroženijeg čovječanstva.

S tim u svezi, zaštita čovjekove sredine i očuvanje prirodne ekološke ravnoteže kroz elemente pasivne i aktivne zaštite, (a ne lažna briga tzv. "Larpur ekologa"), ekološke edukacije i kulture i inuguracija filozofije ekološke civilizacije postaje trajna odrednica, *spiritus movens* i način organizacije današnjeg i sutrašnjeg turizma.

Potreba takve orijentacije tim je urgentnija kada se zna priroda, biće i okruženje spomenutih faktora, njihova statičnost i vezanost za prostor te izloženost procesima masovnih i uniformiranih presija dolaska i boravka u te sredine.

Turizam kao činitelj negativnih i konfliktnih ekoloških elemenata

(1) Utjecaj i posljedice turizma na "prirodnu" ekologiju

Turizam je, poslije poljoprivrede, privredna djelatnost koja se najviše naslanja i u isto vrijeme zavisi od prostora. Masovnost i sezonalnost turizma kao dvije njegove najznačajnije proturječne paradigme u isto su vrijeme glavni razlozi turističke prostorne koncentracije. Unutar ukupnog konteksta koncentracije masovnog turizma pojedinačno se izdvajaju njegove dvije "njamasovnije i najuniformnije vrste" - kupališno-ljetni turizam i zimsko-sportsko - planinski turizam ("alpinizam"). One u ljetnom i zimskom razdoblju putem različitih oblika prostorne i vremenske koncentracije, izazivaju skoro nepremostive probleme regionalnim i lokalnim receptivnim organima i organizacijama. Okupacija prostora te korištenje pojedinih materijalnih i drugih objekata turističke receptive ili ukupne materijalne kulture, relevantan je i zahvalan "medij" za potencijalizaciju pojedinačnih i orkestralnih prostornih agresija i različitih negativnih posljedica iz prostorno-ekološke sfere.

U posljednje vrijeme, paralelno s intenzifikacijom turističke dokolice, sve se češće pojavljuje fizičko-prostorni limit pa i saturacija pojedinih lokaliteta (plaža, kampova, smještajnih kapaciteta, demografska koncentracija, privatizacija, okupacija mora i obala, različite devastacije i bakteriološke kontaminacije i sl.), odnosno njegova "tehnička i moralna" istrošenost. Granična točka ili prag "ekonomskog resursa" ne samo da jeugrožen nego je i obilato istrošen. Masovni turizam, ali i često onaj selektivni, i u prostorno-ekološkoj sferi sve više se potvrđuje kao pojava kod koje su počeli prevladavati negativni i nepovoljni elementi. No, ekološke posljedice nisu samo karakteristika turizma,² već nažalost, i drugihprivrednih djelatnosti i društvenih aktivnosti. Negativne ekološke reprekusije dramatično se povećavaju. Ekologija, uz glad, bolest, militarizam i inflaciju, postaje najveći problem suvremenog čovječanstva. Priroda nam prijeti smrću ne usporimo li njen neuravnoteženi hod, a zaštitu čovjekove okoline ne stavimo u funkciju ukupnog društveno-ekonomskog razvoja. Prirodu i različite njene resurse treba čuvati i štitiiti, a "zaštita je borba bez pobjednika", pa to nije nimalo lako i bezazleno. To je naime, dugoročan i složen proces u kome treba sudjelovati cjelokupno stanovništvo određenog područja, a ne samo upravni i društveno-ekonomski organi vlasti i to pod motom: "Misli globalno, djeluj lokalno."

Turizam, i to posebice masovan, po svojoj prirodi i po svojim sve izrazitijim alteracijama na prirodu i njen okoliš izaziva tri grupe oblika i negativnih posljedica.

O tome piše D. Alfier u zapaženoj studiji pod nazivom: "Oblici i posljedice turističkog pritiska na obalu i more", u zborniku radova *Važnost turizma za narodnu privredu* (Savjetovanje Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije u Rijeci, Dubrovnik, 1972, str. 43 - 56); a mi ovdje prenosimo samo dijelove: "Danas već ima tako mnogo aglomera - tivnih vrsta turizma i oblika turističkog prometa i, s njima vezanih, načina izgradnje da ih je prema veličini i stupnju okupacije prostora i prema negativnim posljedicama što ih izazivaju svojim pritiscima na prostor, moguće,

² O turizmu se (kao, uostalom, i o drugim pojavama i djelatnostima) može i treba govoriti i kao o faktoru koji i pozitivno utječe na ekološke bilance

a i potrebno podijeliti u ove tri velike međusobno usko povezane grupe: EKSPANZIVNI, AGRESIVNI i DESTRUKTIVNI."

No, da bi se utemeljila povezanost grupa i posljedica utjecaja turizma na okolicu a i okolice na turizam, trebalo bi u kraćem presjeku komentirati periodizaciju tog utjecaja i razvoja.

Turizam je po svojoj biti sasvim nov prostorni socio-ekonomski fenomen. Već u momentu svoje pojave turizam se počeo vladati kao svojevrstan korisnik prostora upravo zato jer su turistička kretanja po svojim temeljnim uzrocima i po svojim vanjskim manifestacijama za prostor i njegove kvalitete bili potrošač.

Sve dok je turizam bio brojčano malen i po sociološkom sastavu monostuktura, te dok je turistička dokolica imala vremenski dug pasivni ladanjski karakter, veze takvog turizma s prostorom bile su jednostavne i čiste, i on nije postavljao neke posebne prostorne probleme. Zbog svega toga takav je turizam za prirodu bio još uvijek gotovo bezopasan.

Kada je pak turizam poprimio velike razmjere - po masama ljudi koje pokreće u raznim pravcima i aglomeracijama na velikom broju mjesta i područja, po svojoj mobilnosti i dinamičnosti, po zahvatima koje vrši u prostoru i po broju resursa koje iskorištava da bi zadovoljio one potrebe i posebne želje povećane i heterogene mase turista te po vidljivim tragovima što ih korisnici novih oblika aktivne turističke dokolice ostavljaju u pejzažu on je postao jedan od najrelevantnijih prostorno geografskih pojava i uz industrijalizaciju i urbanizaciju, jedan od najsnažnijih činilaca presije na prostor i najpogibelnijih uzročnika, rasprirodnjavanja prirode upravo na onim područjima gdje je priroda najljepša, najprivlačnija i s turističkog gledišta najvrednija, ali isto tako i najosjetljivija.

Prije su turisti uglavnom "boravili" u prirodi i pasivno se podvrgavali utjecajima prirodnih biotropnih elemenata i emocionalno doživljavali prirodne privlačnosti. Turistička su putovanja prije bila otkrivanje prostora praćena razmišljanjem, pa se putovanjima čovjek produživao i povećavao. Za zadovoljenje takve turističke potražnje uz određene prirodne uvjete nije bilo ni potrebno stvarati neku veliku i tehnički složenu dopunsku turističku ponudu koja okupira velik prostor i degradira okolinu.

Sada turisti u doslovnom smislu "konzumiraju" prirodu i vrše vrlo aktivan utjecaj na sve prirodne elemente u mjestu odmaranja.

Sve vrste turizma, i u tom dijelu naročito one masovne i uniformirane s tzv. aglomerativnim i etabliranim karakteristikama, snažno utječu na alteraciju, tj. na promjene i pogoršanja prirodnog resursa i ambijenta.

Po Alfeieru (1972) te se manifestacije (a mi ćemo ih ovdje dati u malo skraćenom obliku op. p.) oblikuju u tri međusobno povezane grupe:

(a) Ekspanzivni oblici turističkog prometa

Ekspanzivni oblici turističkog prometa jesu oni koji već po svojoj prirodi zahtijevaju i okupiraju velike prostore. To su posebno: kamping i auto-kamping, stacionari i pokretni karavaning, nautički turizam, mototurizam, avio-turizam i ladanjski turizam...

(b) Agresivni oblici turističkog prometa

Kao agresivni oblici turističke okupacije obalnog prostora i mora mogu se posebno okvalificirati:

- prodor sve većeg broja turista u formalno zaštićena područja, naročito u stroge prirodne rezervate i druge posebno zaštićene objekte prirode na obali i moru, i u

nepristupačne i neuređene prostore nad kojima je iz objektivnih razloga nemoguće provoditi efikasnu kontrolu, kao što su usamljeni i nenaseljeni otoci i nenaseljene erozivne kopnene obale,

- "divlje" kampiranje na mjestima koja za to nisu uređena i označena, posebno u primorskim šumama, i nautički kamping na nenaseljenim obalama i otocima,

- sportski ribolov i lov nedopuštenim sredstvima, na zabranjenim područjima i u nedopušteno vrijeme,

- podmorska istraživanja i neovlašteno prisvajanje biološkog i arheološkog blaga što ga krije more...

(c) Destruktivni oblici turizma i turističke izgradnje

Destruktivni su oblici turizma koji totalno okupiraju, preobražavaju, razrađuju, raspriruđuju i obezvređuju prirodni prostor. Svi su ekspanzivni oblici turističkog prometa manje-više destruktivne, posebno onda kad uslijed stihijskog i nekontroliranog razvika postanu agresivne, a na prirodno osjetljiva i prostorno ograničena područja najdestruktivniji utjecaj vrše velike aglomeracije...

Ekološki usmjeren razvoj imperativ je ne samo razvoja turizma već ukupnog socijalnog i gospodarskog bića suvremenog i razvijenog svijeta.

Da je krajnje vrijeme za takove preorijentacije i osmišljenija turistička rješenja, pokazat će i ove vidljive ekološke posljedice u turističkom razvoju određene sredine te sve učestalije i pogubnije prostorne i ekološke posljedice diljem naše planete.³

Turizam, naročito otkada je (i koji je) postao masovan i uniformiran, veliki je "stvaralac" još i ovih prostorno-ekoloških posljedica:

- turizam u sukobu interesa između prirode i čovjeka (putem tržišta, cijena i profita) biva veliki potrošač prirode;

- neplanska urbanizacija i izgradnja pojedinih područja;

- nesklad turističke supra i infrastrukture;

- narušavanje autohtonosti urbane i ruralne sredine;

- disharmonija prirodne osnove i hipertrofirane hotelsko

- turističke izgradnje;

- zapostavljanje ulaganja u programe revitalizacije prirodne i materijalne osnove i često preferiranja novih investicija;

- negativne i destruktivne posljedice u prometu na putovanju: do turističke destinacije i do svog domicila, od "crnih bilanci" u prometu do ostalih nepovoljnosti i rizika;

³ čitatelje višeg stupnja interesa treba uputiti i na radove D. A l f i e r a : Kolizije dokoličarske sredine i prirodne okoline u obalnom prostoru, časopis *Dubrovnik* 1/2/1977, Prostorni okvir razvoja turizma, *Znanost u turizmu* (Zavod za istraživanje turizma u Zagrebu i treći program radio Zagreba), 1984. i Tomislava H i t r e c a , Turistička ekologija te vidljive i nevidljive ekološke implikacije turističkog razvoja, *Acta turistica* 1, Ekonomski fakultet Zagreba 1989.

- pretjerana izgradnja rezidencijalnih vila ili vikendica na kvalitetnim i drugim prostorima u blizini turističkih i drugih kapaciteta, što još više penetrira i okupira turistički receptivni prostor i stvara neizlječive eko i druge probleme;
- bespravna gradnja različitih objekata;
- povećana opasnost od požara i drugih nepogodnosti;
- neprestano naseljavanje i gradnja različitih vrsta neprimjerenih objekata na ugroženom obalnom i drugom prostoru, što ne odgovara tradicionalnom i autentičnom ambijentu određenog kraja;
- neplanska i pretjerana izgradnja često puta na uzurpiranom (ili kako se to kaže eksproprijiranom) zemljištu objekta društvenog ili individualnog vlasništva;
- s razvojem litoralne ili ekonomike obalnog područja, dolazi do kolizija i frustracija u ekoprostoru u korist privredno
- industrijskih a na štetu turističkih programa;
- i pretjerana turistifikacija, kao i monostrukturni razvoj, nepovoljno utječe na zakonitosti prostorno-ekološkog sustava određenog područja;
- pretjerana okupacija i izgradnja prostora ugrožava prirodnu osnovu i kvalitetu prostora te stvara opasnost oskudice i prikraćenosti istog za generalizacije koje dolaze (s obzirom na planerski princip po kome uvijek treba ostaviti oko 30 posto raspoloživog prostora za buduće generacije);
- turizam stalno i sve više, naročito kroz oblike turističke urbanizacije i kolonizacije, okupira vitalne kvalitetne prostore na obalnim, otočkim i morskim fasadama, što bitno slabi turistički potencijal i imidž sredine, a svojim ekološkim, ekonomskim, estetskim i etičkim implikacijama na prirodnu i humaniziranu sredinu zna često biti daleko gora od urbanizacije industrijskih i gradskih aglomeracija na kopnu;
- zbog svoje vremenske i prostorne koncentracije turizam generira opasne ekološke posljedice u atmosferi, kopnu i vodenim površinama (razna zagađenja zraka, biološka polucija mora i obale, degradacija terena hodanjem ili prijevoznim sredstvima, stalna i sve brža mobilnost turista, devastacija podmorja, uništavanje vegetacije, problemi oko odloda otpadnih voda, saniranje otpada, problemi oko buke, galama, pijanstva, tučnjava, ispušni motornih vozila, ugrožavanje flore i faune, nagađivanje pejzaža i životnih aglomeracija raznim neestetskim objektima i pokretnim predmetima, okupacija prostora od strane automobila i plovniha objekata, izgradnja improviziranih i neadekvatnih sadržaja zabave i rekreacije, izgradnja uniformirane betonske i slične arhitekture, pojava turističkih "geta", pojava spomeničkog vandalizma i tome slično);
- smanjenje ekološkog senzibiliteta turista i domaćeg stanovništva koje proizlazi iz međusobne različitosti pojedine grupacije a u vezi je s njihovim pojedinačnim i trenutnim interesima;
- turizam je, naposljetku, uzročnik i generator i drugih vidljivih implikacija i posljedica opasnih po svoj razvoj.

Kada se ovim tzv. turističko-prostorno-ekološkim elementima i vidljivim posljedicama po razvoj turizma pridodaju razni industrijski i drugi "zagađivači" (primjerice: industrijske otpadne vode, zagađivanje mora krutim tvarima, cvjetanjem mora, otpadne vode i smeće od domaćinstva, oborinske vode, kemikalije kao biocidi, sredstva za pranje, plastična ambalaža, mineralna ulja, sredstva za gnojenje, razne

suspendirane tvari, organske tvari, sredstva za dezinfekciju, patogene klice, biocidi, herbicidi, kancerogene i radioaktivne tvari te drugi uzročnici zagađivanja i elementarne nesreće poput potresa, odrona i klizanja tla, poplava i orkanskih vjetrova), dobit ćemo potvrđan i neumitan odgovor o kataklizmičkoj naravi i biću ekologije (i u tom smislu "turističke" ekologije) po život i perspektivu suvremenog čovječanstva.

2) Prikriveni utjecaji turizma na "ljudsku" ekologiju

Turizam u cjelini i zasebno neke njegove vrste osim na prirodnu sredinu utječu najčešće prikriveno ("nevidljivo") i na onu drugu - društvenu. Skala tih negativnih utjecaja je relativno velika i što je još važnije - sve više se povećava.

Poznato je da čovjekova okolina (kao sociološki pojam) i čovjekov okoliš (kao ekološka kategorija) nadilaze prostorno-geografske okvire okolice te se zajedno uključuju u čitav spektar odnosa i veza u tzv. humanoj ili "ljudskoj" ekologiji, koja sve više i sistematičnije sagledava različite nepovoljne ekološke posljedice tzv. prikrivenog ili latentnog utjecaja. Naime, uz mnogobrojne vidljive posljedice i kolizije na prirodnom i privrednom planu između turiste i prirode, pojavljuju se i mnoge prikrivene implikacije na prirodnu i humaniziranu okolinu tog prostora. Te su posljedice utoliko opasnije, jer ih je najčešće teško uočiti i njima ovladati. Smatra se da iza svake vidljive posljedice na ekološkom planu stoji po jedna prikrivena posljedica na etičkom, socijalnom ili ekonomskom planu. Hipertrofirani razvoj turizma izaziva najčešće velike rane na prostorno-ekološkom biću jedne sredine, koje su naročito opasne na dugi rok. Turistifikacija i brz napredak pojedine sredine ili zemlje iza ekonomskog blagostanja ostavlja sve veći socijalni i kulturni ponor i "kulturzaciju" kulturnog dobra, običaja i tradicija date sredine.

Posljednjih godina, a u svjetlu interesa spomenutih društvenih znanosti, intenzivnije se istražuju upravo njegove negativne strane koje se razvijaju zahvaljujući suvremenom (naglašeno potrošačkom) mentalitetu, željom za imitacijom tuđih uzora, špekulantskom duhu u "industriji zabave" i raznim drugim devijantnim pojavama. Govori se stoga o "sociološkoj agresiji", patološkim pa i kriminogenim situacijama (prostitucija, razni oblici tipičnog tzv. turističkog kriminala i sl.).⁴ Neki od ovih problema naročito su potencirani u zemljama u razvoju, jer pogađaju u pravilu osjetljivu socijalnu strukturu "trećeg svijeta" i opterećuje odnose turista i lokalnog stanovništva. Pritom se procjenjuju granice i mogućnosti turizma kao faktora razvoja u odnosu na strukturu (Vukonić, 1987), pa upravo te zemlje postaju svojevrsna retorta za verifikaciju niza postavki teorije razvoja.

Te, velikim dijelom "nevidljive", dakle etičke implikacije zavise dakako o intenzitetu tih promjena i konkretnoj sredini. Javljaju se kompleksi inferiornosti (domaćih) u odnosu na (strane) turiste; pod naletom pretjerane komercijalizacije gubi se tradicionalno gostoprimstvo, izumiru lokalni običaji i zanati, blijede autohtene vrijednosti. Istodobno se glorificira uvezena kultura, stvara specifični mentalitet rezidentnog stanovništva, a alijenirajući oblici korištenja turističke rekreacije tek odražavaju stenje u svakodnevnom životu i potenciranju društvenu agregaciju (Hitrec, 1989).

⁴ Iz područja turističkog kriminala naročito su zapaženi radovi A. Carića, profesora Pravnog fakulteta u Splitu (A. C a r i ć i drugi, *Turistički kriminalitet i njegova prevencija*, Pravni fakultet, Split, 1981. te druga istraživanja).

Brzi ritam turističkog razvoja nosi u sebi mnoga proturječja i kolizije. Paradoksalno je i to da turizam, koji postavlja stroge kriterije u pogledu prostora, sam djeluje kao njegov degradator. Dok se s jedne strane taj prostor (najčešće obalni i otočki) stalno i kroz različite oblike degradira, u isto vrijeme na drugoj strani njemu se povećava vrijednost i postaje dragocjeniji, upravo zato jer je taj prostor sve manji i sve traženiji.

Velika proturječnost i prikrivena prostorna posljedica javlja se iz različitih špekulacija oko zemljišne turističke rente. Tzv. društveni interes često puta je samo paravan da se parcelizacijom terena dobije jeftino zemljište za privatne svrhe i to u situaciji kada se to zemljište ekspropira ili "podruštveni" mimo volje njegova vlasnika i uz simboličku nadoknadu.

Jedno je sigurno a u vezi je s korištenjem obalnog (kao i ostalog kvalitetnog) prostora u turističke svrhe, da postoji stalna i ozbiljna opasnost od njegova nekontroliranog i neracionalnog korištenja, a onda i opasnosti i zle sudbine onih koji tu stalno žive, ali i onih koji kao privremeni posjetitelji tu provode svoju dokolicu. Opasnosti su, evidentno je, zajedničke, pa ih, kao tekve, treba zajednički razrješavati i eliminirati.

To se postiže: planiranjem prostora, posebnom zaštitom prirodnih resursa i životne sredine u cjelosti, ali i visokim etičkim društvenim i materijalnim angažmanom svakog pojedinca, jer se upravo čovjek ovdje pojavljuje kao jedini odgovorni korisnik i kreator prostora u kome živi.

Naime, ako se zna da je turizam i svojevrsni faktor zaštite životne sredine i ukupnog ekosistema, to je onda još primjerenija nadahnuta i humanistička socioekološka edukacija prirodne i društvene okoline, ukupnog povijesnog i kulturnog nasljeđa, a time i čovjeka u njegovoj sveukupnosti.

Jučer, danas, trajno i svestrano!

To je, nema sumnje, imperativ suvremenog čovječanstva jer valja stalno imati na umu predviđanja ekologa i futurologa da će naša Planeta moći (ako se ovako nastavi) ekološki preživjeti još samo stotinu godina.

Literatura:

Preporuka za zaštitu ljepote i karaktera pejzaža i predjela, OUN za odgoj, znanost i kulturu, UNESCO, 12. zasjedanje generalne konferencije u Parisu, 11. 12. 1962.

Deklaracija o uređenju prirodne sredine u Evropi, Evropski savjet, Evropska konferencija o zaštiti prirode, Strasbourg, 9. do 12. 02. 1970.

- H a u l o t , A. (1974): *Tourisme et Environnement (La recherche d'un equilibre)*, Ed. Marbaout Monde Moderne, Verviers 1974, p. 411. 2. Konferencija o zaštiti Jadrana, Rezolucija, Sekcija za zaštitu i unapređenje čovjekove okoline i prostorno uređenje SSRN Hrvatske, Hvar, od 11. do 14. 04. 1979.
- A l f i e r , D. (1981): Potreba novih orijentacija u dugoročnom razvitku našeg turizma, Zbornik radova, Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu u Dubrovniku, str. 11 - 29.
- Turizam i prostor-ekološki aspekti konfliktnih situacija, Zbornik radova, Institut za turizam u Zagrebu, 1987.
- V i d a k o v i ć , P. (1989), *Nacionalni parkovi i turizam*, Zavod za zaštitu prirode SR Hrvatske i Institut za turizam u Zagrebu.
- J a d r e š i ć , V. (1989): Turizam u nacionalnom parku Kornati, *Turizam*, 2/1989, Zagreb, str. 33-39.
- J a d r e š i ć , V. (1990): Turistička valorizacija Nacionalnog parka Krka, *Turizam*, 2/1990, Zagreb, str. 33-41.
- J a d r e š i ć , V.: (1991): Selektivni turizam pouzdano sredstvo za revitalizaciju prostorno-ekološke i kulturne baštine Hrvatske, *Turizam*, 2/1991, Zagreb, str. 35-38.
- C i f r i ć , I.: (1992): *Socijalna ekologija*, Školska knjiga, Zagreb.

Vlatko Jadrešić: ECOLOGICAL BASIS AND ASPECTS OF TOURISM

S u m m a r y

Along with its antropological, sociological, cultural and economic aspects, the ecological dimension of tourism (i.e. the conversation of nature and open spaces) is of fundamental importance for its existence and future development.

Because space and nature, along with man himself, are the points of origin and crucial factors in tourism, one should closely attend to

the process of conserving the human environment when inquiring into and developing contemporary tourism. This becomes even more necessary if one knows that tourism is an aggregate of social and economic functions which, when actualized, produce numerous negative and conflictual (visible and hidden) ecological consequences on its own development and on that of society as a whole.

Due to all of these factors, contemporary tourism and the tourism of the future ought to be regarded through the screen of humanistic visions, responsible planning, qualitative development and in cooperation with socio - cultural, spatio - ecological and economic agents.